

zıdır. Keskin ve kuvvetli sesinden dolayı mehter takımları içerisinde yer alıp çoğunlukla düşman askerlerinin sinirlerini bozmak için savaş alanı içerisinde sürekli çalınırdı. Hadîdî'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserindeki, "Çalıp tabl u nakkâre sunc u surnâ / Sadâ-yı Allah Allah oldu peydâ" beyti zurnanın bu özelliğini yansıtmaktadır. "Boruda peşrev olmaz" sözü her nasılsa son yüzyılda, "Zurnada peşrev olmaz" şekline dönüşmüştür. Yetişen pek çok zurna virtüözü göz önüne alındığında bu değişim yanlışlığı ortaya çıkar.

BİBLİYOGRAFYA :

Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. Necdet Öz-türk), İstanbul 1991, s. 90; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme* (Dağlı), I, 305; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, s. 13-14, 18; a.mlf., *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 275; a.mlf., *Türk Nefesli Çalgıları (Türk Ötkü Çalgıları)*, Ankara 1975, s. 11-14, 21-22, 55-62; a.mlf., "Davul-Zurna Hakkında", *TFA*, sy. 78 (1956), s. 1241-1242; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1964, s. 65-69; L. Picken, *Folk Musical Instruments of Turkey*, London 1975, s. 485-508; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 107; Cafer Açın, *Enstruman Bilimi (Organoloji)*, İstanbul 1994, s. 42, 53-54; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court: Makam, Composition and the Early Ottoman Instrumental Repertoire*, Berlin 1996, s. 71, 108, 161; The Diagram Group, *Musical Instruments of the World*, New York 1997, s. 44; Atınç Emnalar, *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, İzmir 1998, s. 88; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 2000, VIII, 396-434; Ünal Yürük, *Kaba Zurnanın Türk Müziğindeki Yeri ve Önemi* (yüksek lisans tezi, 2001), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Seadet Abdullayeva, *Azerbaycan Halk Çalgı Aletleri*, Bakı 2002, s. 168-173; Ahmet Hakkı Turabi, *İbn Sinâ Müsiki*, İstanbul 2004, s. 108; P. Christian, "Surnay", *Grove Music Online*, www.oxfordmusiconline.com.divit.library.itu.edu.tr (20.10.2010).

ERHAN TEKİN

ZUTLAR

(الزط)

Anayurtları
Kuzeybatı Hindistan olan
bir kavim.

Hint-Pakistan alt kıtasında özellikle Pencap, Sind, Racastan ve Uttar Pradeş'in batısında yaşarlardı. Zutlar'a Hinduca ve Urduca'da Cât adı verilirdi. Kelime Arapça'ya Zut şeklinde geçmiştir. İbn Hurdâzbih, Sind'den Bilâdû'z-Zut olarak bahseder ve Sûku'l-Ahvâz-Fars güzergâhını anlatırken Zut'u da zikreder (*el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 43-56). Yâkût el-Hamevî, Batîha'daki nehirlerden birinin de Nehrûzzut adını taşıdığını söyler (*Mu'cemû'l-büldân*, III,

158). Esmer tenli, uzun boylu, kuvvetli ve sağlam yapılı olan Zutlar'ın antropolojik ve etnik kökenleri hakkında günümüze kadar yeterli bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bazı araştırmacılar onların Aryan (Ârî) veya Scytho-Aryan ırkından geldiklerini ve zamanla çeşitli mahallî kabilelerle karışıklarını söyler. Araplar'ın muhtemelen ticarî faaliyetler dolayısıyla Zutlar hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'den gelen, mi'rac esnasında gördüğü Hz. Mûsâ'yı Zutlar'a benzettğine (Buhârî, "Enbiyâ", 43) ve ağır bir hastalık geçiren Aîşe'yi Zutlar'a mensup bir hekimin tedavi ettiğine dair rivayetler de (Buhârî, *Edebû'l-müfred*, s. 45) bunu göstermektedir.

Sâsânî İmparatoru V. Behram Gur, Zutlar'ı Hindistan'dan Hûzistan ve Basra körfezi kıyılarına naklederek paralı asker olarak istihdam etti. Hz. Ömer zamanında müslüman olan Zutlar, Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından Basra'da iskân edildi. Gayri müslim Zutlar ise Ömer'in emriyle haraca bağlandı (Belâzûrî, s. 546). Hz. Ali de Cemel Vak'ası esnasında devlet hazinesini Zutlar'a emanet etmişti. Muâviye devrinde 49 (669) veya 50 (670) yılında Zutlar'ın bir kısmı Çukurova ve Antakya kıyılarına yerleştirildi (*a.g.e.*, s. 545). Muhammed b. Kâsım es-Sekafî 93'te (711-12) Sind'i fethedince İndus vadisindeki Zutlar, Haccâc tarafından Batîha'ya getirildi. II. Yezîd onları mandalarıyla birlikte Mâsîsa'ya (Misis) gönderdi (*a.g.e.*, s. 541). I. Velîd, Zutlar'ın bir kısmını Batı Suriye'ye nakletti. Hindistan'daki Zutlar, Abbâsîler'in ilk devrinde İran ve Aşağı Irak'a göçtüler (Mes'ûdî, s. 355). Abbâsî Halifesi Me'mûn, İsâ b. Yezîd el-Cülûdî'yi 205'te (820) Zutlar'la savaşa memur etti (Taberî, VIII, 580). Ertesi yıl Dâvûd b. Mâscûr'u Basra, Dicle kıyıları, Bahrein ve Yemâm'deki Zutlar'la savaşmak üzere görevlendirdi (*a.g.e.*, VIII, 581). Halife Mu'tasım-Billâh, Basra yolunda fitne ve fesat çıkaran, yol kesen, Basra ve Kesker civarında ekinleri tahrip eden Zutlar'ı cezalandırmak için Uceyf b. Anbes el-Horasânî'yi gönderdi. Uceyf, Vâsıt yakınlarında karargâh kurup Zutlar'ı her taraftan kuşattı ve dokuz ay boyunca onlarla mücadele etti, birçok kişiyi esir aldı (*a.g.e.*, IX, 8-9). Nihayet Zutlar, 219 yılının Zilhicce ayında (Aralık 834) canlarına ve mallarına zarar gelmeyeceğine dair eman alıp Uceyf'e itaat arzettiller. Zutlar'ın bölgedeki sayısı 27.000 kişiye ulaşıyordu; bunların 12.000'i savaşçı idi. Gemi ve sandallarla Bağdat'a getirildiler. Halife Mu'tasım-Billâh'ı selâmlayarak resmigeçit yaptılar.

Üç gün gemi ve sandallarda bekletildikten sonra Bağdat'ın doğu yakasına geçirildiler. Ardından Hânîkîn'e ve Bizans sınır bölgesine Aynizerbâ'ya nakledildiler. Burada Bizans saldırılarına mâruz kalan Zutlar ağır kayıplar verdiler (*a.g.e.*, IX, 10).

Büveyhîler'den Ebû Nasr Şah Firûz'un ordusunda Deylemliler ve Türkler'in yanı sıra Zutlar da vardı (Rûzâverî, III, 349). Sind'de ve diğer bölgelerdeki Zutlar, Gazneli Mahmud zamanına kadar sakin bir hayat sürdürdüler. Ancak Sultan Mahmud'un ordusu İndus vadisinde Zutlar'ın saldırısına uğradı. Daha sonraki dönemde Zutlar, Bâbürlü Hükümdarı Şah Cihan zamanına kadar sıkıntı içinde yaşadılar. 1047'de (1637) isyan edip Mathûrâ Fevcdârî Mürşîd Kulî Han'ı öldürdüler. Kuzey Hindistan'daki Zutlar, Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb'in Dekken civarında savaşa uğraşmasını fırsat bilerek etrafa dehşet saçtılar ve Ekberşah'ın türbesini tahrip etmeye kalkıştılar. Ancak Fevcdârî Mîr Ebû'l-Fazl karşısında tutunamayıp geri çekildiler. Evrengzîb 1097'de (1686), kumandanlarından Hân-ı Cihân Kökeltaş'ı onların çıkardığı isyanları bastırmakla görevlendirdi. Kökeltaş'ın yenilgiye uğraması üzerine torunu Bîdâr Baht b. Muhammed A'zâm'ı yolladı. Evrengzîb'in ölümünün ardından Zutlar yeniden Agra ile Delhi arasındaki bölgede tedhiş hareketlerine başladılar ve halkı büyük sıkıntılara mâruz bıraktılar. Panipat Savaşı'ndan (1175/1761) sonra Pencap'taki Zutlar'ın lideri olan Âlâ Sing, Bâbürlüler'in hizmetine girdi ve bu hizmetine karşılık kendisine birkaç köy verildi. Ardından bu yerler Patiâlâ Prensliği'nin çekirdeğini teşkil etmiştir.

XIX. yüzyılın başlarında Rancît Sing Cût, Pencap'ta kısa ömürlü küçük bir Sîh Krallığı kurmayı başardı. Diğer bölgelerdeki Zutlar 1857 isyanına kadar sessizliklerini korudularsa da bu isyanda yağma ve katliamda bulundular, ülkede tam bir terör havası estirdiler. İngilizler Hindistan'ı işgal edince onları da itaat altına aldılar. 1947'de meydana gelen karışıklıklar sırasında tekrar olayların içinde yer aldılar. Alvar ve Bharatpur dolaylarında yağma ve tahribat hareketlerine giriştiler. Zutlar bugün Hindistan'da Pencap ve Uttar Pradeş'te siyasi faaliyetlerini sürdürmektedir. İsyân ve yağmacılıkları, cehalet ve kültürlüzlükleriyle tanınmakla birlikte Zutlar arasında ilmi sahada temayüz etmiş birçok kişi yetişmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, İmâm-ı Âzam'ın dedesini Zut asıllı diye tanıtır (*Târîhu Bağdâdî*, XIII, 324-325). İmâm Evzâî'nin ataları da muhtemelen Muhammed b. Kâsım

es-Sekâfî tarafından Sind'de esir alınarak Irak'a getirilen Zutlar'dandır (Zehebî, I, 178). Hindistanlı müellif Şiblî Nu'mânî'nin de Zut asıllı olduğu ileri sürülmektedir. Pakistanlı Zutlar'dan olan Muhammed Zafeullah Han, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nda hâkimlik yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Buhalâ'* (nşr. M. Tâhâ el-Hâcîrî), Kahire 1958, s. 49; Buhârî, *Edebü'l-müfred*, Kahire 1349, s. 45; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 232, 240, 246, 540-541, 543-546, 634, 638, 649; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 43, 56, 194; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 580-581; IX, 8-10; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 355; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 324-325; Rûzrâverî, *Zeilyü Te-câribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth), Kahire 1334/1916, III, 349; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 158; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 368; III, 215; VI, 362, 379, 389, 443-446; VII, 80; IX, 160; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 178; Ali b. Hâmid b. Ebû Bekir el-Kûfî, *Fethu's-Sind: Çeçnâme, Fetihnâme-i Sind* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, bk. İndeks; Mîr Muhammed Ma'sûm, *Târîh-i Sind: Târîh-i Ma'şûmî* (nşr. Ömer b. Muhammed Dâvûdpûte), Poona 1938, bk. İndeks; H. A. Rose, *A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and North-West Frontier Province*, Lahore 1911-26; a.mlf., "Jat", *ERE*, VII, 489-491; K. R. Qanungo, *History of the Jats*, Calcutta 1925; Ebû Zafer Nedvî, *Târîh-i Sind*, A'zamgarh 1366/1947, s. 273, 275-276; Şâh Velîyullâh ke *Siyâsî Mektûbât* (ed. Halîk Ahmed Nizâmî), Aligarh 1950, s. 48, 49, 51, 60-65, 85, 88-89, 168, 196; J. N. Sarkar, *Fall of the Mughal Empire*, Calcutta 1950-52, II, 60-61, 84-85, 306-351, 353; III, 62-91; E. Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 37; Recep Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri: 15-240/636-854* (yüksek lisans tezi, 1990), Mûsosyal Bilimler Enstitüsü, s. 28-29; J. S. Cotton, "Cât", *İA*, III, 27; Gabriel Ferrand, "Zott", a.e., XIII, 624; A. S. Bazmee Ansari, "Djât", *El*² (İng.), II, 488-489; C. E. Bosworth, "al-Zutt", a.e., XI, 574-575.

A. S. Bazmee Ansari

ZÜ'L-CELÂL ve'L-İKRÂM

(ذو الجلال والإكرام)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "azamet sahibi ve yüce olmak" anlamındaki celâl ile "cömert ve merhametli, asil ve şerefli olmak" mânasındaki keremden türeyen ikrâm kelimelerinin başına zû (sahip) getirilmesiyle meydana gelen bir terkip olup "azamet ve kerem sahibi" demektir. Bu isim Kur'an'da iki yerde geçer (er-Rahmân 55/27, 78). Bunların ilkinde rab kelimesine muzaf olan "vech" (Allah'ın rızası, bizzat kendisi) sıfatıdır; burada, yeryüzündeki her canlı yok olurken azamet ve kerem sahibi rabbin zâtının bâki kalacağı ifade edilir. İkincisinde terkip

rabbin sıfatı konumundadır ve ilkinde olduğu gibi, "Azamet ve kerem sahibi olan rabbinin adı yücelerden yücedir" mânasına gelmektedir. Zül'-celâl ve'l-ikrâm ismi Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetinde yer almaktadır ("Da'avât", 82). İbn Mâce'nin müstakil esmâ-i hüsnâ listesinde geçmemekle birlikte burada ve Buhârî dışında *Kütüb-i Sitte*'de farklı hadis rivayetlerinde zikredilmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, I, 352). Hz. Peygamber, "yâ zül'-celâli ve'l-ikrâm" ifadesini sürekli ve ısrarla tekrar edilmesini emretmiştir (*Müsned*, IV, 177; Tirmizî, "Da'avât", 91). Esmâ-i hüsnâdan celîl ve kerîm isimlerinin farklı kalıplarından meydana gelen bu terkinin ikinci kısmının muhtevası başka âyet ve hadislerde de görülmektedir (bk. CELİL; KERÎM).

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî zül'-celâl ve'l-ikrâm ismini ilk geçtiği yerde (er-Rahmân 55/27), ulûhiyyet makamını ve Allah'ın emrini yüceltmenin kulların görevi olması veya Cenâb-ı Hakk'ın dilediği kimseleri dünyada yüceltmesi, âhirette de lutuf ve ikramına mazhar kılması şeklinde yorumlamıştır (*Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIV, 268-269). İkinci yerde ise bu ismi, yaratıkların Allah'ı yüceltme başkalarını O'nun adıyla adlandırmamaları, şanına yakışmayan çocuk sahibi olma veya ortağı bulunma gibi sıfatlar nisbet etmemeleri biçiminde açıklamıştır (a.g.e., XIV, 288). Hattâbî ile Halîmî'nin izahları da Mâtürîdî'nin yorumlarıyla paralellik göstermektedir (bk. bibl.). Abdülkâhîr el-Bağdâdî esmâ-i hüsnâ içinde, temel mânayı teşkil eden kelimelerin sıfat olmayıp "zû" ismiyle sıfat anlamı kazanan zül'-celâl ve'l-ikrâm ismine dikkat çekmiş, azamet ve heybet bildiren celâl ile lutuf ve ihsan ifade eden ikrâm kelimelerinin bir araya getirilmesinin hikmetini kulların korku ile ümit arasında yaşamlarının gerekliğiyle açıklamıştır. Bağdâdî, "Tebâreke'smü rabbike zi'l-celâli ve'l-ikrâm" âyetinin ism-i a'zam olabileceği şeklindeki kanaati naklettikten sonra Kur'an'da zül'-celâl ve'l-ikrâm kuruluşundaki "zül'-arş, zül'-fazl, zül'-meâric" terkiplerine temas etmiş ve ilâhî sıfatları ilgilendiren bu tür naslının Mu'tezile ile (Kaderiyye) Ehl-i sünnet arasında meydana gelen sıfat tartışmalarında ikinci grubun haklılığını kanıtladığını belirtmiştir (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 115^a-116^a). Râgıb el-İsfahânî celâl kelimesinin yüceliğin doruk noktasını teşkil ettiğini, bu sebeple Allah'tan başkası için kullanılmadığını söylemiştir. Ona göre Cenâb-ı Hakk'ın celâl sahibi diye nitelendirilmesinin kendi varlığına kanıt oluşturan mükemmelle şeyleri yaratması, zâtının mahiyetinin biline-

memesi veya duyu yoluyla algılanamaması anlamına gelir. Allah'ın ikram sahibi oluşu da yaratılmışlara lutfettiği nimetler sebebiyle onların zillate ve sıkıntıya mâruz kalmamaları ya da karşılıksız verdiği bütün nimetlerin aslında şerefli ve değerli olması mânasındadır (*el-Müfredât*, "cll", "krm" md.leri). Kulun zül'-celâl ve'l-ikrâmdan nabisi, Allah'ın azametinin yanı sıra lutuf ve ikram sıfatları bağlamında kulluk görevini yerine getirmesi, özellikle kendisine verilen nimet ve imkânları O'nun diğer kullarıyla paylaşmasıdır. Allah'ın insanla ilgili isimleri içinde yer alan zül'-celâl ve'l-ikrâm alî, celîl, kerîm, mâcîd, mecîd, muğnî, muiz ve müteâlî isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 1214-1215; Wensinck, *el-Mu'cem*, "Celâl" md. (I, 352); *Müsned*, IV, 177; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (nşr. M. Masum Vanlıoğlu), İstanbul 2009, XIV, 268-269, 288; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 91-92; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 210; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efen-di Ktp., nr. 497, vr. 115^a-116^a; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü Tefsiri Şeyhilislâm İbn Teymiyye* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Bombay 1374/1954, s. 255-261; Asgar Dâdbih, "Zül'-Celâl ve'l-ikrâm", *DMT*, VIII, 44-45.

BEKİR TOPALOĞLU

ZÜ'L-KÂFİYETeyn

(bk. TEŞRÎ').

ZÜBDE-i VEKÂYÎÂT

(زبدة وقایعات)

Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın
1656-1704 yılları arasında
meydana gelen olayları anlattığı
eseri

(bk. DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA).

ZÜBDETÜ'L-İ-Ş'ÂR

(زبدة الأشعار)

Kafzâde Fâizî'nin
(ö. 1031/1622)
antoloji özelliği taşıyan
tezkiresi.

XVII. yüzyıl Osmanlı şairleri ve şiir ortamı hakkında bilgi vermesinin yanında şiirlerden aktardığı örneklerin bolluğuyla dikkati çeker. Tezkirenin kütüphanelerde kayıtlı olduğu bilinen on altı nüshası arasında en eskisi ve en çok şair ihtiva edeni bazı sayfalarında Fâizî'nin el yazısıyla derke-